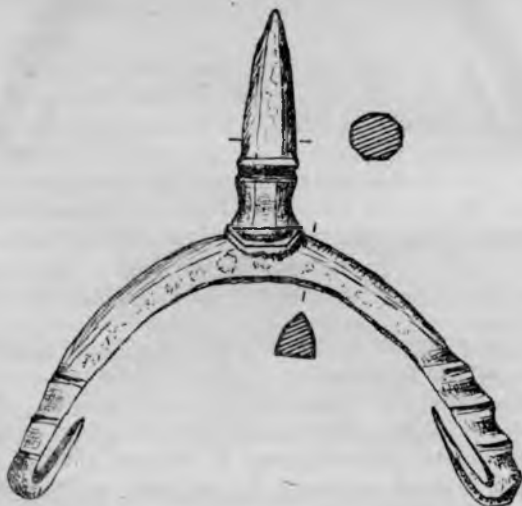

V. KRONIKA — CHRONIQUE

WCZESNOŚREDNIOWIECZNA OSTROGA O ZACZEPACH
HACZYKOWATO ZAGIĘTYCH DO WNĘTRZA Z MIEJSCOWOŚCI
MOKRE, WOJ. ZAMOŚĆ

W lipcu 1981 r. podczas inwentaryzacji kopców wczesnośredniowiecznego cmentarzyska ciałopalnego (stan. 1) we wsi Mokre, gm. Zamość, archeolog Muzeum Okręgowego w Zamościu, mgr Andrzej Urbański, znalazł w poziomie wierzchołka kopca nr 41, w norze susła, przecinającej dąb i strop warstwy nasypu, ostrogę żelazną o zaczepach haczykowato zagiętych do wnętrza, pokrytą cienką warstewką tlenków i węglanów, z wrosniętymi ziarenkami piasku. Konserwacja przeprowadzona przez A. Dziobakową w IHKM PAN w Warszawie przywróciła ostrodze pierwotny wygląd (ryc. 1), odsłaniając jednocześnie na zewnętrznej stronie spiczastego zakończenia bódźca

Ryc. 1. Mokre, woj. zamojskie, stan. 1. Ostroga żelazna z kopca nr 41. W. n. Rys. B. Kowalczyk

oraz na odcinku przyczepowym krótszego ramienia kabłąka zniekształcenia („skośne ściecia”)¹.

Ostroga, jak można wnosić ze zdjęcia dokonanego za pomocą promieni „X” (ryc. 2), odkuta jest w całości z jednego kawałka metalu². Jej kabłąk jest lekko asymetryczny, w przekroju trójkątny, o wymiarach: przy bazie bodźca — $6,89 \times 8,00$ mm, w połowie długości ramienia kabłąka — $5,30 \times 5,35$ mm. Wysokość wewnętrzna kabłąka wynosi 30,40 mm, a rozpiętość wewnętrzna jego ramion — 56,00 mm. W częściach przyczepowych ramiona kabłąka mają po zewnętrznej stronie cztery dołeczki, rozdzielone garbkami, na których są płytkie nacięcia³. Górna część bodźca, masywna, ośmioboczna, zwężająca się ku górze i spiczasto zakończona, osadzona jest na bazie trzyczłonowej, w której wklęsłość („klepsydrowata szyjka”) znajduje się między dwoma poduszkami.

Ryc. 2. Mokre, woj. zamojskie, stan. I. Ostroga żelazna z kopca nr 41 — rentgenogram. Skala 1 : 1. Fot. S. Biniewski

¹ Zniekształcenia te powstały najpewniej przy odciskach dynamicznych, gdy bodziec i ramię kabłąka ostrogi posuwały się w pewien określony sposób po powierzchni „atakowanej”. Por. np. uwagi o działaniu ostrogi na bok koński w pracy J. Żaka, *Najstarsze ostrogi zachodniosłowiańskie. Wczesnośredniowieczne ostrogi o zaczepach haczykowato zagiętych do wnętrza*. Biblioteka Archeologiczna, T. 12: 1959, s. 66.

² Zdjęcie ostrogi za pomocą promieni „X” wykonał w Centralnym Laboratorium IHKM PAN w Warszawie dr Zdzisław Hensel, któremu uprzejmie dziękuję za informacje o wynikach tego zdjęcia oraz za udostępnienie rentgenogramu.

³ Być może, nacięcia te robione były dla celów inkrustacji lub platerowania; por. *ibidem*, s. 43 - 44.

Wnioskując z rentgenogramu opisaną ostrogę można zaliczyć do III grupy technicznej według systematyki J. Żaka, tj. do okazów odkutych z jednej sztabki⁴. Biorąc pod uwagę stosunek wysokości wewnętrznej kabłąka do rozpiętości wewnętrznej jego ramion, wyrażający się cyfrą 54, 28, należałoby ją zaszeregować typologicznie do form nieco późniejszych odmiany A wedle schematu proponowanego przez J. Żaka⁵. Proporcjami swymi oraz kształtem i wystrojem ramion kabłąka najbardziej zbliża się ona do ostrogi z Lubicza, woj. toruńskie, należącej do odmiany A III grupy technicznej, datowanej na około połowę lub krótko po połowie VI w.⁶ Różni się jednak od niej znacznie większym rozczłonkowaniem elementów bodźca i dekoracyjnością szczegółów. Pod tym względem nawiązuje ona do ostrogi z Sadską (Hradistko), okr. Poděbrady, Czechy, zaliczonej do odmiany C I grupy technicznej i datowanej na początki VII w.⁷ Ostroga z Mokrego typologicznie wydaje się nieznacznie młodsza od ostrogi z Lubicza, lecz nieco starsza od ostrogi z Sadską. Zaliczyć ją można bez obaw do wczesnej (I) fazy początków średniowiecza, z pewnymi wahaniem, czy chodzi o drugą połowę VI w., czy też koniec VI — początek VII w., czy może pierwszą połowę VII w.⁸

Ostroga z Mokrego jest wyrobem wykonanym starannie, o pewnych aspiracjach artystycznych czy zdobniczych. Nie ma ona ścisłych analogii wśród znanych ostróg z Lubelszczyzny ani w ogóle z ziem polskich w pierwszej fazie początków średniowiecza⁹. Niejasna jest też jej funkcja pierwotna¹⁰; później była zapewne elementem nakurhanowego lub nasypowego pochówka ciałopalnego¹¹.

Leszek Gajewski

⁴ Ibidem, s. 45, 52 - 55.

⁵ Ibidem, s. 46 - 47.

⁶ Ibidem, s. 77 - 78, 81 - 82, tabl. II, 7 (nr 24b).

⁷ Ibidem, s. 75, 81 - 82, tabl. V, 1 (nr 4).

⁸ Trwałość ostrogi w połączeniu z oczywistym faktem, że była ona przez pewien czas używana przed zagrzebaniem w kopecu, komplikuje kwestię ustalenia jej chronologii, lecz moment jej wykonania można zupełnie bezpiecznie umieścić w granicach od 550 do 650 r.n.e.

⁹ Nie oznacza to oczywiście, że okaz nasz musiał być przedmiotem importu; równie dobrze mógł być wyrobem miejscowego kowala.

¹⁰ Według Z. Kurnatowskiej, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne*, w: *Styrmien nad Jantrą (Bułgaria). Badania archeologiczne w latach 1961 - 1964 i 1967 - 1968*. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1980, s. 151, tam dalsza literatura, „ostrogi należy uznać za niezbędny element wyposażenia jeździeckiego wyższej warstwy wojowników słowiańskich, zwłaszcza w krajach naddunajskich, w zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego, a także na rozległych obszarach zamieszkałych od VI/VII w. przez Słowian zachodnich”.

¹¹ Wskazywałoby na to tak miejsce znalezienia ostrogi, jak i stan jej powierzchni w momencie odkrycia, sugerujący, iż przebywała ona w ogniu.

O POGROBOWCACH GUSTAFA KOSSINNY

Ogłoszona przeze mnie w t. XVIII „Archaeologiae Polonae” w tłumaczeniu angielskim rozprawa poświęcona problematyce etnicznej kwalifikacji źródeł archeologicznych znalazła odzew m. in. u prof. dr. G. Jacoba — Friesena z Kolonii, syna prof. dr. K. H. Jacoba-Friesena, który przesłał mi swoje uzupełnienia na piśmie. Swego czasu zwróciłem się do prof. G. Jacoba-Friesena z zapytaniem, czy zgodziłby się na opublikowanie przeze mnie tego listu. Odpowiedział mi aprobować. W tych warunkach, ze względu na wartość, jaką pismo to posiada dla historii prahistorii, pozwałam sobie je niżej ogłosić in extenso.

W. Hensel

UNIVERSITÄT ZU KÖLN
Institut für Ur- und Frühgeschichte
(Prof. Dr. G. Jacob-Friesen)

5 Köln 41, 23. 2. 1979

Herrn
Prof. Dr. W. Hensel
Marszałkowska — Str. 84/92
W. 109.00524 Warszawa
Polen

Sehr geehrter Herr Kollege!

Mit Interesse lass ich Ihren Aufsatz „A Method of Ethnic Qualification...” in Archaeologia Polona XVIII. Sie gehen darin auch auf die verschiedenartigen Angriffe ein, die von parteiamtlicher oder parteinaher Seite vor allem in der zweiten Hälfte der 30er Jahre gegen meinen Vater geführt wurden.

Vielleicht darf ich Ihnen noch kurz einige „Hintergrundinformationen” dazu geben.

Die von Ihnen (Anm. 34 u. 35) zitierten Ausführungen von Richthofen und Jahn, die ja beide starke Kossinna-Anhänger waren, bildeten — letzte — Versuche, meinen Vater auf die andere Seite zu ziehen. In seiner Museums-Ausstellung hat er nie die Kossinnaschen Thesen verwertet, doch konnte man damals wohl das weithin bekannte nach dem didaktischen Prinzip aufgestellte „hannoversche Modell” nicht ohne weiteres abqualifizieren und versuchte zu umarmen, was man nicht schlagen konnte.

Heftige Angriffe gegen die "Grundfragen" führte Hülle in der 7. Auflage von Kossinnas "Die deutsche Vorgeschichte" 1936 auf Seite 272.

Eine "Selbstkritik", wie sie nicht nur Jahn forderte, hat mein Vater nie geleistet, obgleich auch Schroller — der aktiviste Parteifunktionär im Landesmuseum, dies beim Landeshauptmann der Provinz Hannover als dem Dienstvorgesetzten unter Vorlage der inkriminierten Äusserungen dezidiert durchzusetzen verlangte. Schroller hatte sich zum Exponenten des Amtes Rosenberg in Hannover gemacht und wollte sämtliche Institutionen, darunter auch das von meinem Vater während zweier Jahrzehnte aufgebaute Netz von Kreispflegern, in den "Reichsbund" überführen. Erschwerend kam hinzu, dass mein Vater sich auch geweigert hatte, den Norwestdeutschen Verband für Altertumsforschung im Reichbund aufgehen zu lassen und lieber dessendann auch erfolgte — Auflösung riskierte.

Eine besondere Demonstration von Schroller und Reinerth war es dann, die Tagung des "Reichsbundes" zum 80. Geburtstag von Kossinna im Jahre 1938 ausgerechnet nach Hannover zu legen. Während dieser Zeit nahm mein Vater Urlaub und war verreist. Einen Bericht über diese rein parteipolitisch und tendenziös aufgezugene Veranstaltung finden Sie in der Zeitschrift "Germanen-Erbe" Jahrg. 1938, besonders auf den Seiten 315 ff. Reinerths programmatische und repressive Einstellung kommt u.a. zum Ausdruck, wenn er (S. 362) sagt: "...wir dürfen sagen, dass man heute einen deutschen Vorgeschichtsforscher nicht zuletzt danach wertet, wie er zu Gustaf Kossinna steht. Denn Gustaf Kossinna ist für uns nationalsozialistische Vorgeschichtsforscher ein Programm, eine Zielsetzung, der wir nachgehen und von der in keiner Richtung abweichen werden!" In der danach (1939) erschienenen 3. Auflage der "Einführung in Niedersachsens Urgeschichte" wird trotz alledem der Name Kossinnas oder einer seiner Epigonen bewusst nicht erwähnt. Einiges über diese Zeit finden Sie auch in dem Buch von R. Bollmus! Das Amt Rosenberg und seine Gegner (Stuttgart 1970) und bei M. H. Kater: "Ahnenerbe" der S S (Stuttgart 1974).

Alles in allem: diese ganzen Jahre mit ihren vielfältigen Intrigen, Presionen und ideologischen Phantastereien, die ich persönlich als jüngerer Schüler miterlebte, waren in höchstem Masse unerfreulich und deprimierend.

Mit freundlicher Empfehlung bin ich

Ihr sehr ergebener

(—)G. Jacob-Friesen

SYMPOZJUM „BALKANY I POLSKA W STAROŻYTNOŚCI I ŚREDNIOWIECZU”

W dniach od 17 do 19 maja 1982 r. odbyło się w Poznaniu sympozjum zatytułowane *Balkany i Polska w starożytności i średniowieczu*, zorganizowane przez Komisję Balkanistyki PAN w Poznaniu i Instytut Historii UAM w Poz-

naniu z okazji 1300-lecia powstania państwa bułgarskiego (symposium zostało przeniesione z 14 — 16 grudnia 1981 r.). Wzięli w nim udział liczni przedstawiciele dyscyplin historycznych i językoznawczych z różnych ośrodków kraju, a także delegacja badaczy bułgarskich. W bogatym programie symposium obok referatów dotyczących dziejów i kultury Balkanów w starożytności, kontaktów polsko-balkańskich w średniowieczu i czasach nowożytnych znalazły się też wystąpienia dotyczące dziejów i kultury ludów bałkańskich we wczesnym średniowieczu: T. Wasilewski, *Korona carów bułgarskich*, Z. Kurnatowska, *Formowanie się kultury wczesnośredniowiecznej Bułgarii*, J. Strzeleczyk, *Między starożytnością a wiekami średnimi — plemiona germańskie i ich rola w dziejach Półwyspu Bałkańskiego*, L. Tyszkiewicz, *Słowianie i ludy tureckie przed pojawieniem się Protobułgarów na Półwyspie Bałkańskim*, H. Mamzer, *Spoleczno-gospodarcze aspekty rozwoju metalurgii żelaza na terenie Bułgarii naddunajskiej w okresie wczesnego średniowiecza*, S. Rek, *Geneza tytułu carskiego w państwie zachodniobułgarskim*, H. Grala, *Rola Rusi w wojnach bizantyjsko-bułgarskich przelom XII i XIII wieku*. Goście bułgarscy zaprezentowali nam wyniki najnowszych badań nad sztuką wczesnośredniowiecznej Bułgarii (M. Vaklinova) oraz nad znaleziskami pieczęci i monet wczesnośredniowiecznych w Bułgarii (I. Jordanov).

Zofia Kurnatowska

II MIĘDZYNARODOWY KONGRES TOWARZYSTWA EUROPEJSKIEJ ETNOLOGII I FOLKLORU (SUZDAL 30 IX — 6 X 82)

W dniach podanych w tytule odbył się kolejny Kongres wyżej wymienionego Towarzystwa. Jego obrady toczyły się na trzech plenarnych posiedzeniach oraz w dziewięciu sympozjach. Polskę reprezentowało 6 etnografów i folklorystów i 1 archeolog. Wszyscy wygłosili referaty i brali udział w dyskusjach. Byli to mianowicie: mgr Mariusz Baumann, Muzeum Narodowe w Poznaniu, asystent, *Geneza zadruży serbskiej i chorwackiej*; doc. dr hab. Barbara Bazielić, kierownik Katedry Etnografii Uniw. Wrocławskiego, *Historia odzieży ludowej na Śląsku*; prof. dr hab. Zbigniew Jasiewicz, dyrektor Instytutu Etnologii UAM, *Tradycje kulturowe i ich rola współczesna. Stabilizacja i zmiany w rodzinach wielkiego miasta, miasta małego i wsi*; prof. dr hab. Bronisława Kopeczyńska-Jaworska, kierownik Katedry Etnografii UŁ, *Niektóre aspekty kultury robotniczej Łodzi od końca XIX w. do 1939 roku*; dr Violetta Krawczyk-Wasilewska, Instytut Filologii UŁ, *Współczesny folklor robotniczy w Polsce. Formy i funkcje*; prof. dr hab. Dorota Simonides, dyrektor Instytutu Filologii Polskiej WSP w Opolu, „*Współczesne metody terenowych badań folklorystycznych*

oraz podpisany, który współprzewodniczył razem z prof. prof. C. Cusinier i S. A. Arutjunowem symposium nr 9, na którym wygłosił referat poświęcony problematyce metodologicznej badań nad etno- i topogenezą.

Kongres otworzył akademik J. Bromley, dyr. Instytutu Etnografii AN ZSRR. Na końcowym posiedzeniu przewodniczący sympozjów przedstawili krótkie omówienie wyników obrad. W imieniu przewodniczących symposium nr 9 przedstawił podpisany sprawozdanie następującej treści:

Le symposium a tenu 5 séances le long desquelles 14 rapports de six pays ont été entendus.

Le symposium s'est ouvert le 3 octobre par quelques rapports théoriques sur la méthodologie de l'étude de l'ethnogénèse et de l'histoire de l'ethnique (Hensel, Arutiunov). L'autre groupe des rapports ceux anthropologiques (Alexeev, Denisova) a démontré l'importance des matériaux anthropologiques pour la précision du processus ethnogénétique dans l'époque pré- et protohistorique.

Enfin, les rapports de Mrs. Tsimermanis et Bentzin ont démontré l'importance des matériaux ethnographiques et des archives pour les problèmes de l'histoire ethnique sur l'exemple des contacts balto-gérmano-slaves.

La discussion fort agitée sur ces rapports a contribué à la précision des principes de la méthodologie générale d'une part, et à l'échange des idées et des faits dans le domaine concret de l'ethnographie de la région balto-centre-européen, de l'autre.

Le 4 Octobre. La séance d'avant midi était entièrement consacrée à la problématique finno-ougrienne. Les rapports de Mrs. Veresh et Gulia sur les indicateurs linguistiques et archéologiques des voies de l'origine et du développement des fino-ugres, de Mme Lethinen sur la transformation de la parure en tant qu'indicateurs des divisions subethnique, de Mrs. Stang sur les liaisons ethno-culturelles des vepses, de Mrs. Akzorin et Vladykin sur le rôle des matériaux folkloro-ethnographiques dans les problèmes de l'ethnogénèse finno-ugrien. Tous ces rapports se sont transformés en une discussion profonde qui a démontré que les matériaux et les conclusions basés sur les exemples des peuples particuliers ont une grande importance et trouvent une correspondance dans beaucoup d'autres régions de l'Europe, et que la confrontation des résultats obtenus par les représentants de différentes sciences est indispensable.

Enfin, la séance de l'après-midi le 4 octobre était consacrée aux problèmes de la romanisation sur l'exemple de la Sardinie et de la région Danubo-Karpate (les rapports de Mrs. Rickman, Krasnovskaya).

Ainsi donc, il y avait été écoutés 14 rapports sur 5 thèmes cruciaux. Dans la discussion il a été souligné l'importance — je répète encore une fois — de l'approche interdisciplinaire au problème pratique et théorique de l'étude ethnogénétique, tracées les voies au développement de cette approche à un nouveau niveau, éclairées les multiples questions méthodologiques et factologiques.

Les conviveurs du symposium considèrent leur devoir de remercier sincèrement le comité d'organisation du Congrès pour son travail immense

sur la préparation et le déroulement de ce forum international qui a fait possible notre rencontre effectivement fructueuse et pas enfin pour la création l'atmosphère amicale qui dominait aussi les travaux de notre symposium".

Na Kongresie wybrano nowe władze Towarzystwa, a w dniu 3 X 1982 r. odbyła się wycieczka do Włodzimierza i Bogulubowa. Zwiedzaliśmy tamtejsze zabytki.

Kongres upłynął w przyjemnej atmosferze, co jest dużą zasługą jego organizatorów z prof. J. Bromleyem na czele.

(W. H.)

O PROBLEMATYCE SŁOWIAŃSKIEJ W WENECJI

W dniach od 21 do 30 X 1982 r. przebywała w Wenecji pod przewodnictwem podpisanego grupa archeologów z Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN (mgr T. Baranowski, dr J. Rauhutowa) w związku z przygotowaniem do badań wykopaliskowych zaplanowanych na rok 1983 na wyspach Laguny Weneckiej — Murano i Torcello.

Z tej okazji odbyło się posiedzenie naukowe Instytutu Archeologii Uniwersytetu Weneckiego, na którym Witold Hensel — członek rzeczywisty PAN wygłosił referat pt. *Problematyka badań wykopaliskowych w Wenecji — Aspekt słowiański*, natomiast dr J. Rauhutowa swe wystąpienie poświęciła omówieniu znaleziska pionka do gry warcabowej, znalezionej w Czersku pod Warszawą i jego związkach z Zachodem.

Oba referaty wywołały ożywioną dyskusję.

(W. H.)

TADEUSZ SULIMIRSKI (1898 - 1983)

W dniu 20 czerwca 1983 r. zmarł w Londynie w wieku 85 lat profesor archeologii uniwersytetów we Lwowie, Krakowie i Londynie, wybitny znawca pradziejów Europy środkowej — Tadeusz Sulimirski. Twórczość naukowa zmarłego koncentrowała się głównie na zagadnieniach kultur pradziejowych od młodszej epoki kamienia do wczesnej epoki żelaza. W jego dorobku znajdujemy też studia związane z problematyką przekształceń kulturowych i etnicznych dawnej Słowiańszczyzny i ludów z nią sąsiadujących. Działając po II wojnie światowej w Wielkiej Brytanii, swymi wykładami i publikacjami w języku angielskim przyczynił się znacznie do poszerzenia znajomości problemów pradziejów Polski i Europy środkowej na zachodzie Europy.

(Z. K.)

